

הרב שמואל פולצ'ק

שמיטת כספים בפיקדונות בבנקים

בזמננו רבים נוהגים לכתוב פרוזבול, אף על פי שהם לא הלוו כסף לאף אדם, כדי שיוכלו להוציא את הכספים שהפקידו בחשבונותיהם בבנקים. לענ"ד אין בזה צורך, והפיקדונות בבנקים אינם נשמטים אף ללא פרוזבול, כפי שיתבאר בהמשך. לכן לכל הפחות בדיעבד, אין בעיה בהוצאת הכספים מחשבונות הבנקים גם למי שלא כתב פרוזבול. ואף לכתחילה, לענ"ד מסתבר שאין צורך בכתיבת פרוזבול לצורך הוצאת כספי הפיקדונות בבנקים (אבל אינני מורה למעשה בעניין זה, אם לא אקבל הסכמה לדברי מרבנים נוספים).

יש מקום לדון במעמד הבנקים לעניין שמיטת כספים. האם בנק, שהוא תאגיד בערבו מוגבל, דינו כלווה רגיל, אשר המלווה לו צריך לשמט את ההלוואה? או שכיוון שהבנק אינו אדם, אין המלווה לו משמט? יש לדון גם אם דינו כיהודי או כגוי. האם זהות בעלי המניות על הבנק קובעת זאת, או זהות העובדים בו או המנהלים אותו? בכל אלו לא אדון כאן. לצורך הדיון אניח שלכל הפחות בבנק שמנהליו, עובדיו ובעלי מניותיו יהודים, עקרונית יש דין שמיטת כספים, והמלווה לבנק כזה צריך לשמט.

חוב שצריך לשומטו, אסור לתבוע את הלווה לשלמו; ואף כשלווה בא לשלם מעצמו, חייבים לומר לו 'משמט אני'.¹ רק אם בכל זאת אומר הלווה 'אף על פי כן, מותר לקבל ממנו. אם כן, נראה שאסור למלווה לגבות את חובו מהלווה לאחר השמיטה, אם לא הודיע קודם שהוא משמט, והלווה ויתר על ההשמטה. לכן נראה שברור שאילו היו הפיקדונות בבנקים נחשבים לחוב הנשמט בשביעית, אסור היה למשוך כספים מפיקדונות אלה, אם לא נכתב עליהם פרוזבול. דחוק לומר מה ששמעתי שיש אומרים, שכיוון שהבנק סגור בכניסת ראש השנה של השנה השמינית, נחשב הדבר כאילו מועד הפירעון הוא לאחר השמיטה. וכי שמיטת כספים נאמרה רק במי שבליל ראש השנה יושב בחנות ואינו הולך לבית הכנסת? אולם נראה שההיתר הוא מטעם אחר.

יש שני סוגי פיקדונות בבנקים. יש פיקדון שאינו נושא רווחים, ורשאי המפקיד למושכו בכל עת. זה נקרא פיקדון 'עובר וש' (עו"ש). ויש פיקדון שבו בדרך כלל המפקיד מוגבל שלא למושכו עד תום תקופה מסוימת, קצרה או ארוכה, והוא נושא רווחים. כדי להימנע מאיסור ריבית, נהגו הבנקים בארץ ישראל שיש להם 'היתר עסקא' כללי, שלפיו כל הכספים אשר הבנק מקבל ומתחייב לשלם עבורם ריבית (רווחים), ניתנים לו בתורת 'עסקא', כתיקון חז"ל. פירוש הדבר בדרך כלל שמעמדם של הכספים הוא מחצה הלוואה

1. שביעית פ"י מ"ח.

ומחצה פיקדון. ונחלקו האחרונים בדין ה'עסקא' בשמיטת כספים. לדעת ה'שולחן ערוך'², חצי ההלוואה שב'עסקא' נשמט, וחצי הפיקדון אינו נשמט. לעומתו סובר בעל 'קצות החושן'³, שב'עסקא' אין מחשיבים את חצי ההלוואה להלוואה לעניין שמיטת כספים, אלא דין כל ה'עסקא' כפיקדון, שאינו נשמט. מכל מקום לשתי הדעות, פיקדון הוא דבר שאינו נשמט⁴, ורק הלוואה נשמטת בשמיטה. המחלוקת היא לגבי מעמד מחצית ההלוואה שב'עסקא'. ולכן לכאורה, לגבי פיקדונות בבנקים אשר מעמדם הוא כשל 'עסקא', מכיוון שהם נושאים ריבית לפי 'היתר עסקא', יש מחלוקת אם מותר לגבות את כל סכום הפיקדון או רק את חציו.

לגבי פיקדונות עו"ש, מחלוקת זו בפשטות אינה רלוונטית, כי אינם במעמד 'עסקא' (כמובן, מדובר בחשבונות שבהם אין משולמת ריבית גם על יתרה בעו"ש). ויש לדון בפיקדונות עו"ש רגילים, האם דינם כהלוואה או כפיקדון. נראה ברור שלא לחינם הכינוי שלהם הוא פיקדון ולא הלוואה. אמנם נכון שאחריות הבנק בנוגע אליהם היא מוחלטת, גם באונסין, ובכך הם דומים להלוואה, אולם אין שיקול זה מכריע. שכן מצאנו פיקדונות שבהם יש אחריות מוחלטת, ואין הם מאבדים את מעמדם בתור פיקדון בגלל זה. למשל, המפקיד אצל שולחני סכום כסף שאינו צרור ואינו חתום, רשאי השולחני להוציא בהוצאותיו, והוא חייב אז באונסין⁵; ואף על פי כן לא עולה על הדעת שיהפוך הפיקדון להלוואה, לכל העניינים האחרים שבהם דין ההלוואה שונה מהפיקדון. ומפורש ברמ"א שם, שבתנאים מסוימים חייב נפקד כזה לשלם רווח למפקיד, ובתנאים אחרים אינו חייב, אך בכל אופן אין לו איסור לעשות זאת.⁶ ואילו היה מדובר בהלוואה מבחינה הלכתית, היה הדבר אסור משום ריבית (ואמנם להסכים מלכתחילה לקבל אחריות ולשלם חלק מרווח, אסור משום ריבית אף בפיקדון, משום 'קרוב לשכר ורחוק להפסד'. אבל מוכח מהדינים דלעיל שיש חילוק בין פיקדון להלוואה גם כאשר האחריות מוחלטת).

על כן נראה שההבדל בין הלוואה לפיקדון הוא שהלוואה היא לטובת הלווה ופיקדון הוא לטובת המפקיד. לכן להלוואה יש זמן קבוע, ואסור למלווה לגבות מהלווה לפני כן. לעומת זאת בפיקדון, המפקיד רשאי לבוא בכל עת לדרוש את פקדונו מהנפקד, גם באופנים שמותר לנפקד להוציא, והוא מקבל עליו את כל האחריות. ולכן נראה שהפקדת כספים בבנק בחשבון עו"ש נעשית בדרך כלל לטובת המפקיד, שנוח לו שהכסף יהיה שמור בבנק ולא יצטרך לשמור עליו בעצמו, ומסיבות נוספות. אם כן, זהו בדיוק המקרה של המפקיד אצל שולחני. אמנם השולחני משתמש בכסף, ומקבל עליו אחריות מוחלטת, אך הדין הוא עדיין דין פיקדון.

2. ערוה"ש, חו"מ סי' סז סעי' ג.

3. קצות החושן, חו"מ ס"ק ב.

4. עיינו בשו"ע, חו"מ סי' סז סעי' ד; שם ו; ובביאור הגר"א לשו"ע, שם ס"ק יח.

5. שו"ע, חו"מ סי' רצב סעי' ז.

6. סמ"ע לשו"ע, שם ס"ק כא; וכן הוא בשו"ע, יו"ד סי' קעז סעי' יט.

לטעמי, בדברים אלה - שיש מציאות של אחריות מוחלטת כהלוואה שדינה כפיקדון לעניינים אחרים - יש חיזוק לעמדת 'קצות החושן' גם בנוגע למחלוקת הנ"ל על מחצית ההלוואה שב'עסקא', ואכמ"ל.

לפי הנאמר עד כה, בפיקדונות העו"ש אין שמיטה, ובפיקדונות נושאי הריבית יש מחלוקת בנוגע למחצית הסכום, ובמחצית השנייה, לכולי עלמא אין שמיטה. אולם יש נימוק נוסף לומר שאין שמיטת כספים בפיקדונות הבנקים, שכוחו טוב לכל סוגי הפיקדונות לכל הדעות. הנימוק הוא שגם בהלוואה רגילה שדינה להישמט בשמיטה, רשאים הצדדים להתנות באופן המועיל שלא ישמטו חוב זה, כמבואר ב'שלחן ערוך'⁷. ברמ"א שם נפסק על פי תשובת המהרי"ק שכאשר מכנים הלוואה בלשון 'פיקדון', הרי זה כאילו התנו באופן המועיל שההלוואה לא תישמט בשמיטה, שכן כאמור, פיקדון אינו נשמט. אם כן, גם אם לא נאמר כדברי לעיל, שפיקדון בעו"ש הוא פיקדון בהגדרתו המהותית, הרי כינויו 'פיקדון' מפקיע ממנו את דין השמיטה. וכן בפיקדון הנושא רווחים, אשר כאמור לעיל יש מחלוקת אם הוא אינו נשמט כלל או שחציו נשמט, כדין 'עסקא' - מכיוון שהוא מכונה 'פיקדון', דינו שהוא אינו נשמט כלל לכל הדעות.

על כן למסקנה, כל מה שמכונה 'פיקדון' אינו נשמט כלל, אף בלא פרוזבול, וכאמור לעיל.

7. שו"ע, חו"מ סי' סז סעי' ט.